

Jens Vejmand

v. Per Sørensen

"Jens Vejmand" er én af de mest elskede og kendte sange fra den danske højskolesangbog - og er ofte sunget i skoler, på højskoler og ved kulturelle arrangementer. Den står som et stærkt symbol på dansk arbejderlitteratur og folkelig bevidsthed.

Postkort med Jeppe Aakjær (1866-1930)

Sangen er skrevet af Danmarks store socialrealistiske digter og forfatter Jeppe Aakjær. Han var den første, der fik øjnene op for de sociale uretfærdigheder, der var over for landets fattigste befolkning. Det var tjenestefolk, daglejere, husmænd og andre nederst i det danske hierarki. Ét af hans hovedværker var romanen "Vredens Børn – Et Tyendes Saga" fra 1904 - der fortæller om tyendernes hårde liv på gårdene. Jeg har læst romanen flere gange, og hver gang bliver jeg opslugt af den uretfærdige og ofte modbydelige omgang, gårdmændene havde til deres tyende.

At være vejmand var et slidsomt arbejde med ringe indtjening. Udtrykket "**at slå sten til skærver**" henviser til det hårde, fysiske arbejde med at hugge eller knuse store sten til mindre stykker - såkaldte *skærver*. Disse skærver blev og bliver brugt, bl.a. til vejbelægning, jernbanespor og byggeri.

Hvem sidder der bag skærmen? Skærmen var vigtig foranstaltning, idet vej mændene havde opsat en skærm for at afbøde vinden. Skærmen kunne jo også flyttes efter vindretningen.

Hvordan opstod sangen om Jens Vejmand?

Dagbladet Politiken havde i 1905 sendt deres politiske redaktør, Ove Rode, på tur til Jylland sammen med Jeppe Aakjær, der ikke kun var naturlyriker, men i høj grad drevet af social indignation.

I Tjørring, ikke langt fra Herning, faldt de i snak med en såkaldt vejmand, dvs. en stenhugger, der slog skærver til vejbelægningen.

Denne vejmand fortalte om sin forgænger i embedet, Jens Nielsen, der var død i 1901 og nu lå på kirkegården i Tjørring - og netop, som sangen siger, kun med et bræt som markering. Den dag i dag kan man se gravstedet.

Jens Vejmand var altså en virkelig person, og beretningen om ham gav Aakjær inspiration til digtet, som Politiken bragte den 26. juni. 1905

Foto af Vejmand Jens Nielsen - død 1901

Digtet var i Politiken 26. juni 1905

Senere kom digtet med "Rugens Sange" i 1906 - et andet af Jeppe Aakjærs hovedværker

I denne samling er bl.a. også:

"Spurven sidder stumt bag kvist"

"Jeg er havren"

Jens Vejmand.

Hvem sidder dér bag Skærmen
med Kluder om sin Haand,
med Læderlap for Øjet
og om sin Sko et Bånd?
Det er saamænd Jens Vejmand,
der af sin sure Nød
med Ham'ren maa forvandle
de haarde Sten til Brød.

Og vaagner du en Morgen
i allerførste Gry
og hører Ham'ren klinge
paany, paany, paany,
det er saamænd Jens Vejmand
paa sine gamle Ben,
der hugger vilde Galster
af morgenvande Sten.

Og ager du til Staden
bag Bondens fede Spand,
og møder du en Olding,
hvis Øjne staar i Vand,
det er saamænd Jens Vejmand
med Halm om Ben og Knæ,
der næppe ved at finde
mod Frossen mer et Læ.

Og vender du tilbage
i Byger og i Blæst,
mens Aftenstjernen skælver
af Kulde i Sydvest,
og klinger Hammerslaget
bag Vognen ganske nær,
Det er saamænd Jens Vejmand,
som endnu sidder dér.

Saa jævned' han for andre
den vanskelige Vej;
men da det led mod Julen,
da sagde Armen: nej!
Det var saamænd Jens Vejmand,
han tabte Ham'ren brat;
de har ham over Heden
en kold Decemhernat.

— Der staar paa Kirkegaarden
et gammelt, fræmmet Bræt;
det hælder stygt til Siden,
og Malingen er slet.
Det er saamænd Jens Vejmands;
hans Liv var fuldt af Sten,
men paa hans Grav histhendes
man gav ham aldrig én.

Jahrg. III, 1905.

Jeppe Aakjær.

Det var dog først i 1907, da Danmarks mest berømte komponist, Carl Nielsen, skrev en lille, iørefaldende melodi til digtet. Den er i mol og har en alvorlig, næsten sørgmodig stemning, der understøtter den sociale realisme og empati i teksten.

Foto af Carl Nielsen (1865-1931)

Carl Nielsen komponerede omkring 300 sange, hvoraf mange - især de omkring 40 fællessange og folkelige sange - stadig synges og elskes i Danmark i dag.

Jens Vejmand blev hurtig meget populær - ikke mindst, fordi én af Danmarks store tenorer på den tid, Vilhelm Herold, tog den med på sine turnéer og indsang den i 1909 på grammofonplade.

Nu blev det en decideret landeplage, og Jens Vejmand kom på spilledåse, på postkort og på lirekasse - blev arrangeret i valsetakt, og boghandlerne langede mængder af nodehæftet over disken.

Ubrugt tegnet postkort af Vilhelm Herold

Forlag Sk. B. Kf. no 2361

Vi hører, at Aakjær blev inspireret af en sandfærdig historie. Dog allerede i slutningen af 1800-tallet har flere kunstmalere fået øje på figuren "Jens Vejmand" eller "Hvem sidder der bag skærmen?"

Maleri af Niels Frederik Schiøttz-Jensen - "Paa_Fodtur" 1882 - Formentligt privateje

Maleri af H. A. Brendekilde - "En Landevej" 1893 - Tilhører Statens Museum for Kunst

Efter sangens store popularitet kom der rigtig mange postkort - omhandlende Jens Vejmand. Dem skal vi kigge på nu.

„Jens Vejmand“

Hvem sidder der bag Stjærmen
med Klude om sin Haand,
med Væderlap for Øjet
og om sin Stø et Vaand?
Det er saamænd Jens Vejmand,
der af sin sure Nød
med Ham'ren maa forvandle
de haarde Sten til Brød.

Dg vaagner du en Morgen
i allerførste Øry
og hører Ham'ren klinge
paany, paany, paany,
det er saamænd Jens Vejmand
paa sine gamle Ben,
som hugger vilde Gnister
af morgenvaade Sten.

Dg ager du til Staden
bag Bondens fede Spand,
og møder du en Olding,
hvis Øjne staar i Vand —
det er saamænd Jens Vejmand
med Halm om Ben og Ansæ,
der næppe ved at finde
mod Frostens mer et Læ.

Og vender du tilbage
i Byger og i Blæst,
mens Aftenhjørnen skjæver
af Kulde i Sydvest,
og klinger Hammerslaget
bag Bognen ganske nær —
det er saamænd Jens Vejmand,
som endnu sidder der.

Saa jævned han for andre
den vanskelige Vej,
men da det led mod Julen,
da sagde Krænen nej;
det var saamænd Jens Vejmand,
han tabte Ham'ren brat,
de bar ham over Heden
en kold Decemberrat.

Der staar paa Kirkegaarden
et gammelt frønnet Bræt;
det holder stemt til Siden,
og Malingen er flet.
Det er saamænd Jens Vejmands.
Hans Liv var fuldt af Sten,
men paa hans Grav — i Døden,
man gav ham aldrig en.

Jeppé Natjær.

Sang-postkort var o. 1908-10 blevet rigtigt populære og kom som erstatning for de gamle skillingsvisetryk, der var fremherskende i 1800-tallet. I første halvdel af 1900-tallet blev der udgivet i tusindvis af Sang-Postkort - Dette kort er sendt fra Aarhus d. 29-6-1910 - Forlaget var Aarhus Kunsthandsels Forlag

Jens Vejmand.

Hvem sidder der bag Stjærmen
med Klude om sin Haand,
med Væderlap for Øjet
og om sin Stø et Vaand?
Det er saamænd Jens Vejmand,
der af sin sure Nød
med Ham'ren maa forvandle
de haarde Sten til Brød.

Dg vaagner du en Morgen
i allerførste Øry
og hører Ham'ren klinge
paany, paany, paany,
det er saamænd Jens Vejmand
paa sine gamle Ben,
som hugger vilde Gnister
af morgenvaade Sten.

Dg ager du til Staden
bag Bondens fede Spand,
og møder du en Olding,
hvis Øjne staar i Vand —
det er saamænd Jens Vejmand
med Halm om Ben og Ansæ,
der næppe ved at finde
mod Frostens mer et Læ.

Og vender du tilbage
i Byger og i Blæst,
mens Aftenhjørnen skjæver
af Kulde i Sydvest,
og klinger Hammerslaget
bag Bognen ganske nær —
det er saamænd Jens Vejmand,
som endnu sidder der.

Saa jævned han for andre
den vanskelige Vej,
men da det led mod Julen,
da sagde Krænen nej;
det var saamænd Jens Vejmand,
han tabte Ham'ren brat,
de bar ham over Heden
en kold Decemberrat.

Der staar paa Kirkegaarden
et gammelt frønnet Bræt;
det holder stemt til Siden,
og Malingen er flet.
Det er saamænd Jens Vejmands.
Hans Liv var fuldt af Sten,
men paa hans Grav — i Døden,
man gav ham aldrig en.

Jeppé Natjær.

Dette kort er sendt fra Skive d. 22-7-1910 - Forlaget var Olaf Strandberg Forlag i København - Forlaget var i 1800-tallet Danmarks største skillingsviseproducent

På grund af sangens uhyre, store popularitet blev der et marked for postkortforlagene til at lave postkort med "Jens Vejmand".

På kortet er det ikke den rigtige Jens Vejmand, idet han døde 1901 - Personen på kortet er en figurant eller en anden vejmand fra det sønderjyske område. Kortet er dateret 19-12-1911 og fra forlaget W. Schützsach i Haderslev

Samme kort findes også i en håndkoloreret udgave - Læg mærke til stavemåden **Veymand**. Kortet er sendt fra Fjelstrup d. 8-8-1912 - samme forlag, dog nu på tysk W. Schützsach i Hadersleben

Om Martin Matros fortælles, at han havde sejlet på de store have. På sine ældre dage boede han i et lille hus ved Blåhøj-Sdr. Omme Skellet og supplerede sin beskedne aldersrente med en lille fortjeneste ved at slå sten til vejskærver. - Kortet er uden forlag - der findes dog et lille, utydeligt nummer i nederste højre hjørne, som måske kunne være nummer 1973

Den gamle Vejmand Kristian Madsen i Sødunge v. Ring - Kortet er ubrugt - Forlaget er P. M. Brønsro's Forlag Odense Serie 25/16

Parti fra Thorup på Mols - Kortet er ubrugt og Forlaget er H. A. Ebbesen Aarhus Eneret nr. 760

Vejmand Peter Ildved i Sindbjerg ved Vejle - Kortet er sendt i 1924 - Foto H. Albjerg - Stenders Forlag nr. 19730

Der findes rigtig mange ukendte fotokort med vejtmænd eller stenslagere - her kommer nogle stykker:

Fotokort - Der er intet på bagsiden - kortet er ubrugt

Fotokort - Der er intet på bagsiden - kortet er ubrugt

Kortet er brugt og sendt fra U.S.A. - På kortets billedside står der "Vis moder det" - Onkel Niels og en anden mand

Ukendt Vejmand i Kolding - Kortet tilhører Kolding Stadsarkiv - På arkiv.dk findes der mange af disse kort - prøv at søge på **vejmand** og så din **by**, og se, om der er nogle postkort eller fotokort

Jeppe Aakjær og Carl Nielsen havde et livslangt venskab - de kom begge fra små kår på landet og havde indsigt i den lille mands liv og virke.

En anekdote fortæller, at Carl Nielsen, sent i livet, stødte på en lirekassemand, der var i gang med sangen. Resolut gik Nielsen hen og greb lirekassens håndsving, idet han, henvendt til lirekassemanden, sagde: 'lidt hurtigere'! Nogen tid efter kunne man møde den samme lirekasse på gaden, nu med et fint, lille skilt, hvorpå der stod 'Elev af Carl Nielsen'.

Kortet har intet med Carl Nielsen at gøre; men det er et dejligt postkort med en lirekassemand - Kortet er uden forlag og ubrugt

Til slut er der kun at sige, at i 1982 blev der opstillet et **Jens Vejmand Monument** af Kunstneren Erik Heide på Holstebrovej nær Tjørring. I 2006 kom "Jens Vejmand" med i Kulturkanonen over de 12 vigtigste højskolesange. Sangen kom i fint selskab med bl.a. "Den signede dag" - "Det var en lørdag aften" - "I Danmark er jeg født".

Kilder:

Nettet - Mads Jepsen: Jens Vejmand, København 1910 - Torben Enghoff: Den sande historie om Jens Vejmand, Politiken 24-8-2022